

ДЕФІНІТИВНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Статтю присвячено дослідженню дефінітивного апарату з проблеми формування професійної культури та засобів її формування в майбутніх фахівців. Визначаються основні поняття та особливості професійної підготовки студентів за фахом з урахуванням специфіки професійної культури.

Ключові слова: культура, професійна культура, майбутні фахівці, професійна підготовка, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Виконання дисертаційного дослідження передбачає реалізацію багатьох завдань. Одним із них є окреслення меж поняттєво-категоріального апарату, уточнення значення ключових понять, введення нових термінів, які сприятимуть розкриттю природи об'єкта дослідження. Володіння дослідником дефінітивним апаратом з проблеми наукового пошуку сприяє глибшому розумінню його структури, моделюванню різних експериментальних систем, визначенню напрямів, засобів впливу на об'єкт спостереження, прогнозуванню отримання продуктивного результату.

Метою даної статті є уточнення дефінітивного апарату з проблеми формування професійної культури майбутніх фахівців інженерної галузі. Ключовими поняттями з даної проблеми є: «культура», «культурність», «професійна культура», «професіоналізм» та ін. Базовим поняттям для розуміння сутності професійної культури є термін «культура». Мислителів завжди хвилювали питання: що таке культура? Як вона виникла? У чому її значення? Пошук відповідей на ці непрості питання триває давно, але особливого значення він набув в контексті соціально-економічного і політичного розвитку різних країн і народів. У літературі існує безліч визначень культури, сьогодні їх налічується декілька сотень. Термін "культура", звичайно, не є новим. Своїм походженням це поняття зобов'язане латинському слову *cultura* ("обробка", "догляд", "поліпшення"). У такому трактуванні термін "культура" вживали Т. Мор, Фр. Бекон, Т. Гоббс, Б. Спіноза та інші. Згодом слово "культура" сприймалося у значенні освіти, освіченості, вихованості людини. На його основі виникли поняття "гуманітарна культура", "культура освіти", "культура моральності" (І. Кант). Кожне з цих понять має певну дефініцію та структуру. Загальне ж поняття культури передбачає спосіб визначення сфери історичної активності людини та її діяльності. Т. Парсонс [2, с.126] розглядає культуру як головну силу, що пов'язує різні елементи соціального світу, або, за його термінологією, - системи діяльності. Культура є посередником при взаємодії агентів і об'єднує особистість із соціальними системами.

Залежно від масштабів і форм взаємодії різних суб'єктів з оточенням розрізняють форми і види культури. Соціологи вирізняють насамперед дві особливі форми культури: 1) матеріальну сукупність результатів людської діяльності; 2) духовну сукупність результатів діяльності, що включає нематеріальні об'єкти, створені розумом і почуттям людини (мова, знання, традиції,

міфи, символи тощо). Вони існують у свідомості людини, підтримуються людським спілкуванням, але до них не можна доторкнутися, фізично відчуті.

Культура традиційно вважається процесом духовної і матеріальної діяльності людини та результатами цієї діяльності, які створюють сукупність суспільно значущих цінностей, що визначають як зовнішні умови людського життя, так і розвиток самої людини. Тобто культура, з одного боку, відображає різноманіття людського буття, а, з іншого, виступає як особистісний аспект буття, формування сутнісних сил людини, її духовного багатства (соціологічний підхід в теорії культури). Зокрема Е. Гусинський вважає, що шлях індивідуальної культури вибудовується відповідно до власної природи людини та культури суспільства. Культура суспільства, кажучи загалом, визначає горизонт розвитку культури особистості, але при наявності яскраво вираженої творчої активності особистість з часом може підійти до горизонту настільки близько, що це змусить його посунутися: так вплив видатної індивідуальної культури перетворює культуру суспільства [4, 63]. Отже, людина не є пасивним продуктом зовнішніх впливів. Вона має відносну соціальну самостійність, взаємодіє з навколишнім середовищем та бере активну участь у перетворенні життя суспільства.

Культура як особистісна характеристика відображає рівень оволодіння певною діяльністю, розвиток якостей, умінь і здібностей, необхідних для її ефективного виконання. В умовах глобалізаційних перетворень суспільства зростають і вимоги до ділових якостей, до культури фахівця. Висвітленню проблем професійної підготовки майбутніх спеціалістів, складовою якої є формування фахової культури, присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних авторів: С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, Н.В. Кузьміної, О.М. Пехоти та інших. У науковій літературі наявні праці, в яких трактується поняття "професійна культура" (А.Т.Ашеров, І.Б. Васильєв, О.М. Гомонюк, Е.Ф. Зеєр, О.Е. Коваленко, О.Т. Маленко, О.І. Щербак). У тлумачному словнику подається таке визначення поняття "професійна культура" – це інтегроване поняття, котре відображає досягнутий у трудовій діяльності рівень майстерності; означає творче ставлення до праці, здатність до прийняття рішень та їх оцінювання одночасно з двох позицій – конкретно-технологічної та соціокультурної; формується на основі конструктивного поєднання професійної та соціальної компетентності (Кононенко Б.І., 2003).

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти ви-

сновку, що наявність змісту культури особистості фахівця відкриває наступні можливості [5]: оцінити ступінь власної відповідності вимогам професії; цілеспрямовано вдосконалювати себе; усвідомити рівень особистої відповідальності за обрану справу; відчутти свою значущість

Культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством, це сукупність усіх видів діяльності, за допомогою якої формуються цінності. Розвиток культури залежить від політичних, соціально-економічних формацій і характеризується рівнем розвитку кожної окремої людини і людства загалом. Водночас культура має певну самостійність, самотність щодо змін її матеріальної основи. Термін "культура" означає не лише сукупність людських досягнень у розвитку техніки, науки, освіти, моральних принципів, а й досягнутий рівень культури, ступінь досконалості в оволодінні знаннями й діяльністю в певній галузі. У такому трактуванні також використовується термін "культурність". Розуміння "культури" саме як "культурності" у спеціальній літературі вживається в такому контексті: "культура праці", "культура управління", "культура спілкування" тощо.

Формування професійної культури є важливою складовою фахової підготовки майбутніх інженерів. Однак про її сформованість недоречно стверджувати лише на підставі присвоєння певного освітньо-кваліфікаційного рівня випускникові вищого навчального закладу чи відповідної кваліфікації працівникові. Фахівець не може стати успішним поза суспільством, адже робота кожної людини будується на взаєминах з іншими людьми - колегами, партнерами, споживачами, клієнтами. І від того, наскільки ця взаємодія грамотна та ефективна, залежить успіх його справи. Якщо фахівець егоїстичний, байдужий до оточуючих, звісно, що він не матиме поваги в колективі і сумнівними вважатимуться його кваліфікованість та професіоналізм. Тобто професійна культура є особливим інструментом, котрий актуалізує професійну значущість фахівця. А тому формування його професійної культури не можна відокремити ні від процесу фахового зростання, ні від його морального розвитку.

Поняття "професійна культура" уведено до широкого дефінітивного обігу у вітчизняній науці у 80-х рр. ХХ століття, що було пов'язано з упровадженням культурологічного підходу. З огляду на зазначене термін "професійна культура" розглядається у зв'язку з аналізом специфічної якості діяльності фахівця і розкриває предметний зміст культури та специфіку професії. Професійна культура формується під впливом зовнішніх чинників: державна політика, демократичні цінності, принципи взаємоповаги, що дає можливість фахівцям взаємодіяти на основі взаєморозуміння і згоди. Серед внутрішніх чинників формування професійної культури можна виокремити: соціокультурний простір професії, специфіку стосунків з представниками суміжних спеціальностей; аспекти інформаційно-комунікативної діяльності професіоналів.

З цього припускаємо, що професійна культура формується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, відображених у змісті вищої освіти.

Аналіз проблеми дослідження професійної культури фахівців дозволяє констатувати, що активізація використання цього феномена спостерігалась в радянський період та перші роки пострадянського періоду, тобто на час становлення ринкових відносин. У працях науковців завжди підкреслювалася теоретична і практична значущість вивчення питань професійної культури як одного з елементів культури. Одночасно актуальність дослідження проблеми професійної культури фахівця в будь-якій сфері діяльності сьогодні зумовлена не лише зростанням значущості чинника професіоналізму як професійної досконалості особи, але й об'єктивними особливостями розвитку професійних явищ у суспільстві, що трансформується. Професійна культура – це компонент, який не може складатися сам собою і повинен систематично, ефективно і надійно підтримуватися і розвиватися професійним співтовариством у найрізноманітніших умовах. Професійна культура – це сукупність норм, правил і моделей поведінки людей в сучасних умовах праці. У ній, як у будь-якій іншій галузі культури, "діють два начала – консервативне, звернене до минулого, і таке, що підтримує з ним спадкоємний зв'язок, та творче, звернене до майбутнього і таке, що творить нові цінності" [1, с.7].

Професійна культура є ознакою будь-якого виду фахової діяльності, незалежно від того, в громадському або приватному секторі вона реалізується. Професійна культура включає в себе сукупність теоретичних знань і практичних умінь. На формування професійної культури впливають як особливості самої професії, так і культура освітньої установи, престижність професії в суспільстві.

Питання професійної культури традиційно посідало важливе місце в усі історичні епохи. Вже в давньоіндійській мудрості можна знайти міркування про те, яким має бути жрець, а в античній, яким має бути ремісник, воїн. Але загальні уявлення про професію, професіоналізацію праці почали формуватися тільки в Новий час, у творах А. Сміта, А. Сен-Симона.

Термін "професійна культура" – предмет вивчення таких наук, як: культурологія, психологія, філософія, економіка, педагогіка, соціологія, культура спілкування, ділове мовлення. У теоретико-методичному плані поняття "професійна культура" трактується з багатогранності її змісту та певного ряду концептуальних підходів. Біля витоків дослідження проблеми професійної культури знаходились Г.Спенсер, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс. У дослідженнях Т. Пітерса, Р. Уотермана професійна культура аналізується у рамках організаційно-управлінської діяльності. У концепціях Ф. Тейлора і А. Фойля професійна культура виступає як показник професіоналізму, спеціальні знання, здібності, компетентність служать індикатором професійної культури.

Як наголошують П.Д. Біленчук, С.С. Сливка

(Правова деонтологія / За ред. акад. П. Д. Біленчка. – Київ: АТІКА, 1999. – 320 с.), поняття "професійної культури" тісно пов'язане з культурою праці. Однак ці поняття не ідентичні. Адже, коли йдеться про будь-яку працю, в тому числі некваліфіковану, де не потрібно спеціальних знань, то в такому випадку доцільніше вживати термін «культура праці». Але у поняття «культура праці» може входити і кваліфікована праця, яка пов'язана зі спеціалізацією, професіоналізмом, виробничою діяльністю. Це означає, що у поняття «культура праці» входить і "професійна культура", тобто перше поняття ширше від другого.

Професійна культура тісно пов'язана із культурою особи, яку характеризує, перш за все, праця, діяльність, виконання службових обов'язків і особливо їх ступінь, оскільки тільки працею, її якістю людина перетворює світ і опредмечує свої сили та здібності. Професійну діяльність фахівця характеризують такі категорії: професійна орієнтація, професійне самоствердження, професійна майстерність, соціальні почуття, професіоналізм, продуктивна діяльність тощо. Процес самоствердження повинен регулюватись загальнолюдськими цінностями та морально-правовими нормами. Професійна майстерність фахівця складається з високого рівня теоретичної підготовленості, продуктивної діяльності і таланту; високих моральних якостей, вихованості, коректності.

Професійна культура є підсистемою загальної культури, спрямованою на забезпечення функціонування безпосередньо практичної діяльності в умовах загального і спеціального розподілу суспільної праці. Професійна культура являє собою соціально-професійну якість суб'єкта праці. Отже, професійна культура - це сукупність світоглядних і спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій особистості, які проявляються у професійній діяльності особистості і забезпечують більш високу ефективність цієї діяльності.

Професійна культура фахівця формується і реалізується на трьох процесуальних рівнях психічної діяльності: 1) когнітивному; 2) комунікативному; 3) регуляторному.

Зі змістом поняття «професійна культура» має тісний зв'язок з професійним розвитком особистості, професіоналізмом фахівця. Професійний розвиток входить до загального розвитку особистості. Дослідники [3: 46] виділяють наступні складники професіоналізму особистості: освіченість, аналітичність мислення, вміння мислити масштабно; комунікативні вміння, навички; високий рівень саморегуляції, розвиненість самоконтролю; ділова спрямованість, активність, прагнення до постійного підвищення професіоналізму; чітка "Я-концепція", реалістичне сприйняття своїх здатностей. Розвиток науково-технічного прогресу, глобалізація культури та інші чинники

спричинили значну трансформацію сучасного суспільства. Зміни в політичному, суспільно-економічному житті висувають нові вимоги до підготовки сучасного фахівця. Це зумовлює потребу оновлення умов підготовки майбутнього фахівця та формування культури його особистості. Разом із розвитком діяльності, вимог до неї з боку культури та соціуму, безперечно, розвивається і зміст культури особистості сучасного фахівця. Професійне зростання особистості завжди викликало жвавий інтерес у науковців, а за теперішніх умов глобальних змін становить нагальну проблему для системи освіти. Дослідники зазвичай звертають увагу на проблему людини і культури (В. Біблер, М. Каган та ін.), питання розвитку особистості в професійній діяльності (Б. Ананьєв, А. Асмолов, О. Дашкевич, А. Леонт'єв) та особистість і її культуру (І.Бех, В. Слассьонін, Л. Коган та ін.).

Відсутність культури у професії призводить до зворотних негативних наслідків виконання професійних функцій. Йдеться про культуру, що має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності. У формуванні особистості виділяють, з одного боку, два аспекти: професійний та культурний. Тобто, вищий навчальний заклад повинен формувати особистість, а не тільки давати знання. А, з іншого, – ще два компоненти: особистісний (в якому інтегровано цінності, властивості, здібності, необхідні для професійної самореалізації) та діяльнісний (професійні знання та вміння).

Головна мета професійної освіти – підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, що вільно володіє своєю професією. Основна задача освіти – це підготовка молоді до життя в інноваційному суспільстві.

Процес формування культури особистості є складним і багато в чому залежить від соціалізації особистості, в процесі якої утворюються ті якості та властивості, які формують культуру особистості. Мета підготовки майбутнього фахівця повинна формулюватися як триєдина задача, яка включає в себе: 1) виховання адекватної професійної мотивації і цілеспрямованості; 2) забезпечення високої професійної компетентності; 3) розвиток професійно-важливих якостей особистості спеціаліста.

Висновок. Професійна культура фахівця належить до сфери його професійно важливих якостей і, природно, органічно пов'язана з іншими підструктурами особистості професіонала. Формування професійної культури майбутніх фахівців потребує застосування адекватних методів профвідбору, індивідуального підходу, розробки критеріїв визначення рівня сформованості моральних, комунікативних, інтелектуальних і регуляторних компонентів учбової та професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ерасов Б.С. Социальная культурология / Ерасов Б.С. – М., 1996. – 237 с.

2. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. – [5-е изд.] – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.

3. Кухарчук А.М., Лях В.В., Широкова А.Б. Человек и его профессия / А.М. Кухарчук, В.В. Лях, А.Б. Широкова. – Минск: Современное слово, 2006. – 544 с.

4. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Тур-

чанинова. – М.: Логос, 2003. – 248 с.

5. Масюкова Н.А. Культура личности субъекта научно-исследовательской деятельности / Н.А. Масюкова // Педагогика. – № 1. – 2008. – С. 48-56.

Подано до редакції 11.03.13